

ŠTO JE TO SREDOZEMLJE ILI MEDITERAN?¹

DANIJEL OREŠIĆ

Sredozemno more sastavni je dio Atlantskoga oceana, s kojim je ostvorena prirodna veza preko Gibraltarskih vrata, odnosno tamošnjeg podmorskog praga – Gibraltarskog praga. Sredozemno more pruža se od Gibraltarskih vrata na zapadu do najistočnijeg mjesta Crnog mora u dužini od 3860 km, a najveća mu je podnevnička širina (sjever – jug) između Hrvatske i Libije iznosi 1750 km. Prostire se na oko 3 milijuna četvornih kilometara i zaprema gotovo 4,4 milijuna prostornih kilometara. Najveća mu je dubina 5121 m. Razmjerno je razvedeno more s više većih i mnoštvo manjih poluotoka i otoka. Duljina svih obala u Sredozemnom moru iznosi približno 38,5 tisuća kilometara, od čega na kopnene obale otpada 25,2 tisuće kilometara, a na otočne 13,3 tisuće kilometara. Mesinskim i Sicilskim prolazom, odnosno pragom Aventure između otoka Sicilije i Tunisa povlači se granica između zapadnog i istočnog dijela Sredozemnog mora. (konvencionalno je to crta koja spaja rt Paci na obali Kalabrije i rt Peloro na Siciliji, zatim prati sjevernu obalu Sicilije do rta Lilibeo na zapadnoj obali Sicilije od kojeg se spaja na rt At-Tib ili Bon u Tunisu). Zapadni dio Sredozemnog mora je manji (oko 821,6 tisuća četvornih kilometara), manje razvedenih obala, plići i mirnijeg reljefa dna. Istočni, veći i dublji dio Sredozemnog mora prostire se na 2144,3 tisuće četvornih kilometara, obale (posebno Euroazijske) su razvedene, a reljef dna živ.

Sl. 1. Jadranski otoci-Pag

¹ Tekst članka je prvi put objavljen na stranici edukativnog internet projekta Hrvatskog geografskog društva www.geografija.hr 23.10.2003.

Sl. 2. Sredozemlje

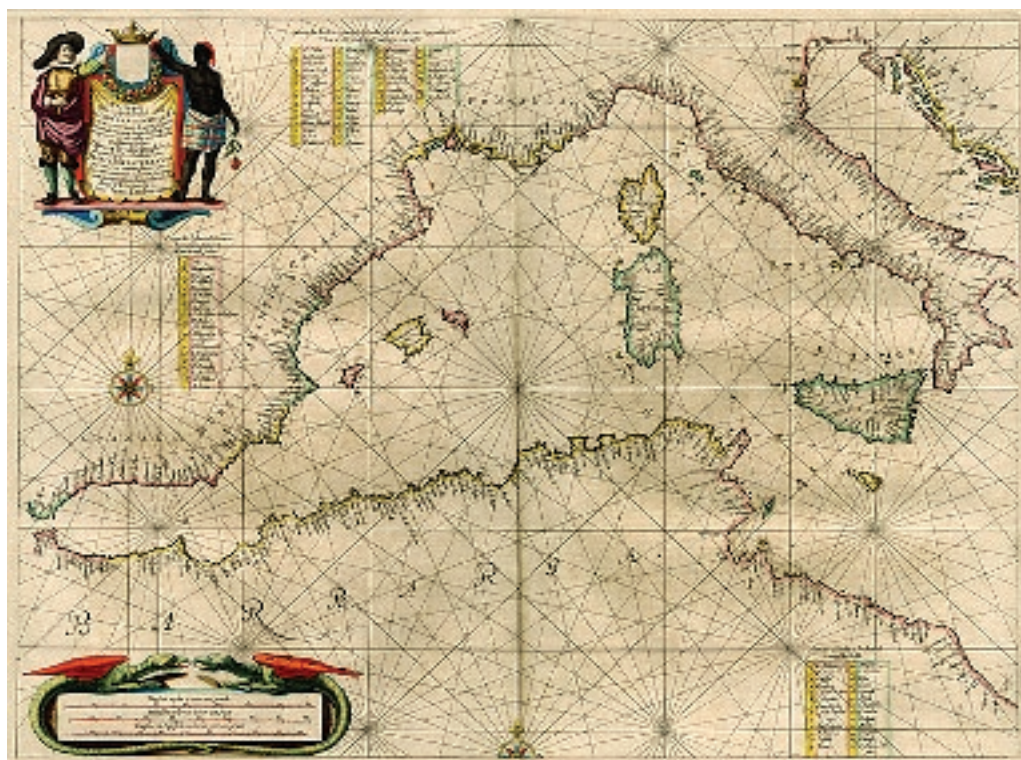
Pogledamo li Opću Enciklopediju nećemo naći natuknicu Sredozemlje, a pod pojmom Mediteran nalazi se uputnica na Sredozemno more. Opći i Pomorski leksikoni donose pojednostavljenu odrednicu da je Sredozemlje zajednički naziv za zemlje uz Sredozemno more, u kojoj će geografi brzo zapaziti manjkavosti.

Naime, ne oduzimajući nekoj suvremenoj državi pravo da se nazove sredozemnom ako ima izlaz na Sredozemno more, neke države ne doživljavamo u cjelosti ni pretežno sredozemnima. Još je zanimljivije da je Portugal u pravilu država Sredozemlja iako nema izlaz na Sredozemno more. Također nije jasno je

li Sredozemno more dio pojma Sredozemlja ili ne. Stoga je bolja geografska odredba da je Sredozemlje ili Mediteran Sredozemno more s okolnim prostorom Europe, Azije i Afrike koji je usmjeren prema njegovim obalama, u kojem se osjećaju tragovi zajedničke prošlosti i koji je obilježen sličnim načinom življenja. Ni ova odredba nije idealna jer njome nisu određene granice Sredozemlja. Njih je teško odrediti jer su se mijenjale tijekom povijesti i jer je složeno utvrditi mjerila pripadnosti Sredozemlju.

Sl. 3. Gibraltarski tjesnac na satelitskoj snimci

Sl. 4. Portulan zapadnog Sredozemlja iz 17. stoljeća

ODAKLE NAZIV SREDOZEMNO MORE I SREDOZEMLJE?

U “središtu” pojma Sredozemlje jest Sredozemno more ili Mediteran (lat. medius – srednji + terra – zemlja) tj. u more u središtu kopna odnosno Grcima poznate ekumene. Na temelju pojma dijafragme – pregrade ili poprečnice (stara pretpostavka da “vodeni jarak” dijeli upoprijeko ravnu Zemljinu ploču) već se od Anaksimandra ekumena (poznati svijet) dijeli na sjevernu i južnu polovicu - Europu i Aziju. Vodeni jarak u središtu svijeta jest dakle Sredozemno more. Od Herodota potječe trojna razdioba prirodno jedinstvenog kopna na Europu, Aziju i Libiju (Afriku) koja je uz određene izmjene granica ostala do danas. Sredozemno more jest međukontinentsko

more, pa se po uzoru na Sredozemno more ponegdje u literaturi može naći da se i neka druga morska područja nazivaju sredozemnima; npr. Američko sredozemlje, Australazijsko sredozemlje. I u znanstvenoj literaturi ponekad se u klasifikaciji mora prema položaju razlikuju rubna, sredozemna međukontinentska (eng. intercontinental) (Sjeverno ledeno more ili Arktičko sredozemlje, Australazijsko s., Američko s. i Sredozemno more) i sredozemna unutarkontinentska (engl. intracontinental) (Hudsonov zaljev, Crveno more, Sjeverno more, Arapsko-perzijski zaljev). Sredozemno more ipak je samo jedno i jedinstveno, a Sredozemlje područje razvoja mnogih ranih civilizacija, naseljeno još od pretpovijesti.

Sl. 5. Portulan istočnog Sredozemlja iz 17. stoljeća

POVIJESNE VEZE SREDOZEMLJA

Sredozemno more imalo je iznimno dugotrajno spojno značenje za zemlje na njegovim obalama, odnosno ulogu poveznice između Europe (južne), Afrike (sjeverne) i Azije (Bliiski istok). Sredozemno je more od starine je bilo područje pomorskog dodira među ranim civilizacijama što su se razvile na njegovim obalama. Sredozemlje je jedno od najstarijih povijesnih životnih žarišta.

Povijesna životna žarišta bila su barem u jednome povijesnom razdoblju demografski i gospodarski naglašeno dinamični prostori iz kojih su se širili različiti društveni utjecaji (politički, gospodarski, kulturni i dr.) u okolni prostor na različite mirnodopske ali i vojne načine. Životna žarišta mogu obuhvaćati dijelove različitih pokrajina koje su prometno i gospodarski povezane u cjelinu.

Blago podneblje od davnine je poticalo naseljavanje obala Sredozemnog mora. Razmjerno mirno more i uglavnom postojani, no ne i prejaki vjetrovi omogućili su razmjerno sigurnu plovidbu tijekom većeg dijela godi-

Sl. 6. Detalj s portulana iz 16. stoljeća

ne. Razvedene obale i mnogo otoka olakšavali su plovidbu i sigurno sidrenje. Najstarija civilizacija na obali Sredozemnog mora bila je Egipatska i potom nešto mlađa Egejsko-kretska. Na Kreti nesumnjivo nastaje prva talasokratska država koja prevladava iz

Sl. 7. Detalj freske

pomorstva. Iz Krete se kultura širi na Peloponez gdje se stvara Mikenska civilizacija (širi se prema Maloj Aziji i Helespontu). Mikenski brodovi oko 1450. godine pr. Krista nadziru trgovinu Sredozemnim morem. Nakon oko 1200. g. pr. Krista Feničani preuzimaju nadzor na Sredozemnom moru. Iz svojih gradova na levantskoj obali plovili su čitavim Sredozemljem, pa čak i izvan njega. Osnovali su brojne kolonije, čuvenu Kartagu, ali i Tanger, Malagu, Palermo, Marseille i dr. Zahvaljujući pomorstvu i razgranatoj trgovini vladali su više od jednog tisućljeća Sredozemnim morem. Grci su na ruševinama stare Egejske civilizacije izgradili svoju, Helensku koja počinje novi kulturni ciklus Sredozemlja. Također su izvrsni pomorci i osnivači mnogih kolonija po cijelom Sredozemnom moru, uključujući i one na obalama Crnog mora. U Ateni i drugim grčkim gradovima su ostvarene brojne tekovine umjetnosti, književnosti, filozofije i znanosti, koje su i danas od svjetskog značenja. Aleksandar Veliki Makedonski srušio je an-

tičku Heladu ali je njene tekovine nadaleko proširio.

U 3. st. pr. Krista javljaju se Rimljani, koji su se svladavanjem Kartage (246. do 146. pr. Krista) proširili duž sredozemnih obala. Mnogi se teoretičari slažu da je upravo s rimskim razdobljem otpočela zbiljska europska povijest. U 2. st. nove ere Rimsko Carstvo je vladalo svim zemljama na obalama Sredozemnog mora, osim što nisu okružili Crno more. Rimljani su Sredozemno more nazivali Mare Nostrum (Naše more) i Mare Internum (Unutrašnje more). Često preuzimajući najbolje od onih koje su osvojili, Rimljani su preuzeli velik dio grčkog naslijeđa ali ostavili i vlastito golemo kulturno, političko-pravno, filozofsko, znanstveno i religijsko naslijeđe. Po mnogima je Rimsko razdoblje i njegovo naslijeđe trajno povezalno Sredozemlje u jednu cjelinu. Poznata je uloga rimskih cesta, no nesumnjivo je da Rimskog carstva ne bi bilo bez pomorstva. Uloga rimske mornarice u konstrukciji Carstva nagovješćuje sraslost tehničkog umijeća, brodogradnje i moreplovstva, i političkog poretka Carstva. Da Rimljani nisu naučili ploviti teško bi se Carstvo u tako proširenim granicama održavalo tako dugo. Rimaska je država dar Sredozemlja, a mogli bi dometnuti

Sl. 8. Sredozemni krajolik

da je i Sredozemlje dar Rima. Sredozemno more s okolnim predjelima bilo je geografska cjelina, pozornica događanja gotovo 500 godišnje vladavine Rima.

Velikim društveno-političkim previranjima u 4. st.n.e. raspalo se Rimsko Carstvo na zapadni i istočni dio. Prodor Arapa tijekom 7. i 8. stoljeća uvjetovao je još veće promjene u Sredozemlju, budući da su Arapi prekinuli prometne i trgovačke veze između južnih i sjevernih luka te srušili političko jedinstvo Bizanta. Na Sredozemlju su nastala tri kulturna kruga: *romanski, bizantski i arapski*. Od 12. st. do 15. st. sredozemna trgovačka središta poput Venecije, Genove, Pise, Barcelone i dr. vežu Europu i Aziju svojim brodovljem. Od 14. do 19. st. u istočnom Sredozemlju prevlast drže Osmanlije, što je imalo negativne posljedice u razvoju sredozemnih država; tome je pridonijelo otkrivanje Amerike i novog pomorskog puta za Indiju.

SUVREMENO SREDOZEMLJE

Prokopavanjem Sueza (1869.) počinje nova etapa u značenju Sredozemnog mora koje postaje glavni posrednikom u prometu između luka na Atlantskom oceanu s lukama na Indijskom oceanu. Slijedećih stotinjak godina Sredozemljem prolazi jedna od najprometnijih pomorskih veza svijeta. Sueski kanal zatvoren je tijekom Arapsko-Izraelskog rata iz 1967. Ponovno je otvoren 1975., no u

Sl. 9. Detalj Sueskog kanala na satelitskoj snimci

Sl. 10. Otvaranje Sueskog kanala 29.11.1869.

Sl. 11. Sueski kanal danas

Sl. 12. Ulov ribe

međuvremenu izgrađeni golemi supertankeri više ne mogu prolaziti njime.

Tijekom 1970-ih onečišćenje Sredozemnog mora postalo je ozbiljan problem. Otpad, industrijske otpadne vode, nafta, pesticidi i kanalizacijske vode jako su onečistile more uz obale koje je zahvatio proces litoralizacije – preseljenja stanovništva i djelatnosti na obale. Većina sredozemnih zemalja potpisala je 1976. sporazum o smanjenju onečišćenja Sredozemnog mora i od tada se pro-

vodi niz projekata kojima se nastoji smanjiti onečišćenje i poboljšati kakvoća mora.

Sredozemno more nema značenje svjetski važnog ribolovnog područja, no važan je izvor hrane stanovnicima Sredozemlja. Daleko najvažnija je uloga Sredozemlja kao svjetski najznačajnijeg prijamnog turističkog područja. Sredozemlje privlači prirodnom ljepotom i bogatim kulturno-povijesnim nasljeđem milijune turista iz Europe i svijeta svake godine.

Sl. 13. Sredozemlje-turističko područje svjetskog značenja